

Л. П. МОСКОВЕЦЬ

Кременчуцьке педагогічне училище імені А.С. Макаренка, м. Кременчук

СУЧАСНИЙ СТАН ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

Ключові слова: сирітство, соціальне сирітство, діти вулиці, безпритульні, бездоглядні діти, притулок, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я.

У нашій країні сьогодні існує надзвичайно складна проблема – стрімке збільшення кількості дітей-сиріт, у той час, коли Україна не переживала війн, глобальних аварій, катастроф, кровопролитних революцій. Численність дітей-сиріт просто вражає. Чому так багато на вулиці перебуває безпритульних дітей, чому вони залишають домівки, чому батьки відмовляються від своїх нащадків, не займаються їхнім вихованням? Складним для нас залишається питання ефективного соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування.

На сучасному етапі правовим документом, що визначає правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342 від 13 січня 2005 р. [5, с. 279].

Сирітство визначається як соціальне явище, обумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, що залишилися без опіки внаслідок позбавлення батьківських прав, визнання у встановленому порядку батьків непрацездатними, безвісти зниклими [2, с. 122].

Поряд із терміном «сирітство» існує інше поняття «соціальне сирітство». Це поняття використовується лише у вітчизняній літературі і трактується як «соціальне явище, обумовлене ухиленням або усуненням батьків від виконання ними своїх батьківських обов'язків по відношенню до своїх неповнолітніх дітей і, як наслідок, відсутність потрібної турботи про дитину й умов для повноцінного фізичного, емоційного й соціального розвитку» [2, с. 122]. Такі батьки не дбають про виховання своїх дітей, є байдужими до їх долі. Видатний педагог А.С.Макаренко вважав, що виховання дітей

є надзвичайно складною і відповідальною справою. «... Якщо ви народили дитину – це значить: на багато років вперед ви віддали йому всю напругу вашої думки, всю вашу увагу і всю вашу волю. Ви повинні бути не тільки батьками ... ваших дітей, ви повинні бути ще й організаторами вашого власного життя...». Досить часто молоді мами віком 14-18 років, яких зараз так багато, не думають про те, наскільки складно виховати дитину.

До категорії дітей-сиріт відповідно до чинного законодавства належать:

- діти, у яких померли чи загинули батьки;
- діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, забрані у батьків без позбавлення батьківських прав;
- діти, чий батьки вважаються без вісти зниклими або недієздатними, оголошеними померлими;
- діти, батьки яких відбувають покарання в місцях позбавлення волі та перебувають під вартою на час слідства, розшукуються органами внутрішніх справ через ухилення від сплати аліментів та відсутність відомостей про їх місцезнаходження;
- діти, батьки яких тривалий час хворіють і не мають змоги виконувати свої батьківські обов'язки;
- діти, батьки яких невідомі;
- діти, від яких відмовилися батьки ;
- безпритульні діти [5, с. 279].

Серед основних причин дитячого неблагополуччя й сирітства у сучасній літературі виділяють наступні:

- падіння рівня життя населення, тобто на сучасному етапі багато сімей проживає на межі бідності і не в змозі утримувати, доглядати за своїми дітьми;
- погіршення умов утримання дітей, що виявляється в відсутності повноцінного харчування, гігієнічних умов;
- збільшення кількості неповнолітніх матерів. У світі статева зрілість жінок набула більш раннього віку. В результаті цього кожен рік у світі 15 млн. дівчат вагітніють у віці 14-20 років і народжують дітей, піклування за яких частіше всього беруть на себе батьки або старші родичі [2, с. 116].
- збільшення кількості дітей із вродженими паталогіями, коли батьки не здатні подолати свій страх перед такою ситуацією і за порадою «фахівців» залишають дитину.
- діти, яких неповнолітні мами залишають прямо в пологовому будинку. На сучасному етапі, коли держава почала надавати матеріальну допомогу при народженні дитини, спостерігається дещо інша тенденція – до того часу, доки держава виплачує кошти на дитину, «батьки» залишають дитину з собою, а після закінчення такої допомоги, коли «дитина, як гаманець», не приносить прибутку, її віддають до дитячих будинків.

У середині 90-х рр. у нашій країні постала серйозна проблема: на вулицях опинилися тисячі дітей, котрі жили у підвалах, каналізаційних люках, навіть у контейнерах для сміття. Так, в Україні вселюдно почало звучати поняття «діти вулиці».

«Діти вулиці» – це неповнолітні, для яких вулиця (в широкому розумінні слова, що містить і незайняте житло, і незаселені землі і т. ін.) стала постійним місцем перебування (за визначенням ЮНІСЕФ) [5, с. 404].

Результати дослідження Державного інституту проблем сім'ї та молоді, проведених на замовлення Державного центру соціальних служб для молоді у 2002 році, показали, що до «дітей вулиці» в Україні слід віднести такі групи неповнолітніх:

– безпритульні діти – діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінку дорослих у сім'ї, діти, котрих вигнали з дому батьки;

– бездоглядні діти – діти, які мають визначене місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці більшу частину дня, а іноді й ночі, через неспроможність батьків або опікунів (родичів, бабусь, дідусів) матеріально забезпечувати їх, наявність психічних захворювань у батьків, байдуже ставлення останніх до виховання дітей;

– діти-втікачі з навчально-виховних закладів – діти, яких не влаштовують умови життя й виховання у цих закладах, які зазнали психологічного, фізичного чи сексуального насилля в закладах інтернатного типу або притулках;

– діти-втікачі із зовні благополучних сімей – діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленнями у психічному й особистісному розвитку;

– діти, які за своїми психічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці – це діти, позбавлені систематичної батьківської турботи, аутсайде-ри шкільних колективів, діти з яскраво вираженими ознаками важковиховуваності, схильні до безцільного проведення часу [1, с. 2].

Для поведінки дітей сиріт характерна схильність до бродяжництва, тобто переміщення впродовж тривалого часу з одного населеного пункту до іншого або в межах одного населеного пункту.

Явище соціального сирітства існувало і раніше у нашій країні, активно у питанні подолання безпритульності працював А.С.Макаренко. У вересні 1920 року завідувач Полтавської губернської народної освіти викликав А.С.Макаренка і доручив організувати колонію для безпритульних дітей.

Згадуючи свій педагогічний досвід, А.С.Макаренко писав: «Я 8 років був завідувачем колонії для правопорушників ім. М.Горького і 8 років трудової колонії ім. Ф.Е.Дзержинського. Перший час я отримував звичайних безпритульних дітей, а останні 4 роки я отримував майже виключно дітей із сім'ї» [3, с. 130].

Сьогодні виховання дітей, які потребують соціального захисту, здійснюється в дитячих будинках, інтернатних закладах, притулках, дитячих будинках сімейного типу, прийомних сім'ях.

Як правило, дитина з вулиці потрапляє спочатку до притулка, тобто установи тимчасового перебування неповнолітніх віком від 3 до 18 років, терміном до 90 діб, в якій забезпечується соціальний захист тих, хто опинився в складних умовах і потребує захисту [5, с. 412]. У м. Кременчуці діє 2 притулки (міський і районний), до яких потрапляють діти, котрі залишилися без опіки батьків, були вилучені з асоціальних родин тощо з метою подальшого влаштування вихованців. У притулку для дітей служби у справах дітей Кременчуцької районної державної адміністрації Полтавської області впродовж 10 років перебувало 1080 дітей (у 1998 році – 37, 1999 р. – 119, 2000 р. – 115, 2001 р. – 111, 2002 р. – 122, 2003 р. – 115, 2004 р. – 121, 2005 р. – 102, 2006 р. – 70, 2007 р. – 105, 2008 р. – 63).

Багато дітей-сиріт перебуває у дитячих будинках та інтернатних закладах, але економічні підрахунки показали неефективність виховання дітей у цих установах, і на сьогодні розвинені країни практично відмовилися від нього. Негативні риси суспільного виховання виявляються в тому, що в сирітських установах домінує неправильна організація спілкування дорослих із дітьми, (знижена довіра, дефіцит можливостей встановлення міцних і тривалих взаємостосунків дитини з певними дорослими, висока частота зміни дорослих, які працюють за різними програмами, що не завжди

збігаються, групова, а не індивідуальна спрямованість виховних впливів, жорстока регламентація поведінки дитини, гіперопіка в діяльності – покрокове планування й санкціонування дорослими поведінки дітей (за цих умов позитивне ставлення дорослого дитина може заслужити, коли буде виконувати його вимоги, зразковою поведінкою, гарними оцінками). Часто вихователі мають недостатню психолого-педагогічну підготовленість, а програми виховання й навчання не можуть компенсувати дефекти розвитку, викликаних відсутністю сім'ї. Діти, які перебувають в дитячих будинках, мають бідний конкретно-чуттєвий досвід, що зумовлюється надмірною звуженістю навколишнього середовища, малою кількістю й одноманітністю предметів, з якими вони діють. Окрім того, постійне знаходження дітей в умовах одного колективу зумовлює зменшення комунікації з іншими людьми.

У м. Кременчуці діє інтернат ім. А.С. Макаренка, в якому перебуває 174 вихованці та Кременчуцький обласний спеціалізований будинок дитини, в якому виховувалося на 2008 р. 95 дітей.

А.С.Макаренко, працюючи в колонії та комуні з безпритульними дітьми, головною роль відводив трудовому вихованню. Вихованці займалися і землеробством, і розведенням свиней, і роботою в швацькій майстерні, і виготовленням свердл, фотоапаратів тощо. «Я не уявляю зараз собі трудового виховання комунарів поза умовами виробництва. Ймовірно, що таке виховання також можливе, тобто виховання в праці, що не має виробничого характеру. Таке виховання я переживав порівняно недовго, в перші роки в колонії ім. М.Горького, коли внаслідок відсутності виробничої арени, виробничого обладнання мені довелося задовольнятися, так би мовити, виробничим самообслуговуванням і так званим виробничим процесом» [3, с. 67]. Сучасні інтернатні заклади та дитячі будинки не мають можливості забезпечити належне трудове виховання і професійну підготовку. Тому досить часто діти-сироти після досягнення 18-річного віку, закінчуючи інтернат і виходячи у «дорослий світ», безпомічні на практиці, не пристосовані до життя, у них відсутнє уявлення про виховання власних дітей. Видатний педагог А.С.Макаренко вважав, що «виховання дітей – це найважливіша область нашого життя. ...Наші діти – це майбутні батьки і матері, вони також будуть виховувати своїх дітей. Наші діти повинні вирости прекрасними громадянами, хорошими батьками і матерями. Але і це не все: наші діти – це наша щаслива старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози... » [4, с. 105].

Найкраще, на думку А.С. Макаренка, трудове виховання може забезпечити сім'я. Виходячи з цього, в Україні державна політика спрямована на створення дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, а не на збільшення кількості інтернатних закладів.

Дитячий будинок сімейного типу являє собою окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, які беруть на виховання та спільне проживання не менше як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [5, с. 313]. Зокрема, у м. Кременчуці функціонує один дитячий будинок сімейного типу, у якому Кондрик Ганна Леонідівна виховує дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ще 3 родини планує створити дитячий будинок сімейного типу.

Окрім влаштування дітей-сиріт до дитячих будинків сімейного типу держава орієнтується на влаштування їх до прийомної сім'ї. Приймна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклу-

вання, від одного до чотирьох дітей для виховання і спільного проживання [5, с. 295]. На сьогодні у м. Кременчуці діє одна прийомна сім'я, в якій виховується 1 дитина, планується створити ще одну прийомну сім'ю.

Отже, проблема соціального сирітства залишається надзвичайно актуальною для нашої країни на сучасному етапі. Розв'язуючи її, потрібно використовувати ідеї нашого земляка, видатного педагога А.С.Макаренка, адже його педагогічні ідеї є сучасними, сьогодні їх потрібно активно втілювати в практику роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комарова Н.М. Діти, які перебувають у стані бродяжництва: стан здоров'я, ризики захворювань, соціальна поведінка // Соціальний працівник. – 2008. – № 8. – С. 2-24.
2. Краснова Н.П., Харченко Л.П. Методика роботи соціального педагога: Навчальний посібник для студентів педагогічного університету. Частина III. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 292 с.
3. Макаренко А.С. Избранные произведения в 3-х томах. – Т.3. – К: Рад.шк., 1985. – 590 с.
4. Макаренко А.С. О воспитании / Сост. и авт. вступит. статьи В.С.Хелемендик. – М.: Политиздат, 1988. – 256 с.
5. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

Л.П. Московец

Кременчугское педагогическое училище имени А.С. Макаренко, г. Кременчуг

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ФЕНОМЕНА СОЦИАЛЬНОГО СИРОТСТВА

В статье рассматривается проблема сиротства, беспризорности в Украине, осуществляется анализ социальной защиты детей-сирот.

Ключевые слова: сиротство, социальное сиротство, дети улицы, беспризорные дети, приют, детский дом семейного типа, приемная семья.

L.P.Moskovets'

THE MODERN STATE OF THE PHENOMENON OF SOCIAL ORPHANS

The article deals with the problems of orphans, waif in Ukraine. It is analyzed social defense of orphans.

Key words: orphans, Key words: orphans, street-child, homeless, refuge, children's of family type.

*Одержано 02. 03. 2009 р.
Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.*